

Grażyna Piotrowicz
Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu
grazyna.piotrowicz@bu.uni.wroc.pl

Współczesna biblioteka akademicka w ujęciu systemowym, integrującym jej przestrzeń fizyczną i elektroniczną

Streszczenie: W artykule przedstawiono model współczesnej biblioteki akademickiej, rozumianej holistycznie, jako system łączący ze sobą jej dwie przestrzenie: fizyczną i elektroniczną. Zaprezentowano dynamikę rozwoju przestrzeni elektronicznej, opartej na wykorzystaniu nowoczesnych technologii i kierunki tych przeobrażeń oraz ciągłą potrzebę istnienia i ewolucji biblioteki jako fizycznie funkcjonującego miejsca. Wykazano, że obie te przestrzenie wzajemnie się przenikają, dopełniają, współdziałają i przekształcają w jeden zintegrowany system otwarty, reagujący dynamicznie na zmiany dokonujące się w jego otoczeniu, w tym przede wszystkim te zachodzące w sposobie kształcenia studentów oraz prowadzenia badań naukowych. Na tym tle nakreślono przeobrażenia dokonujące się w jednej z polskich bibliotek akademickich — w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu.

Słowa kluczowe: biblioteki akademickie, system otwarty, biblioteka jako miejsce, Information Commons, Learning Commons, Biblioteka 1.0, Biblioteka 2.0, Biblioteka 3.0, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu

Wprowadzenie

Pierwotnie biblioteki, zgodnie ze swym tradycyjnym XIX-wiecznym modelem, budowane były przede wszystkim jako miejsce przeznaczone do kolekcjonowania zbiorów drukowanych, organizowania do nich dostępu oraz ich ochrony. Planowanie i projektowanie bibliotek było związane głównie z zabezpieczaniem zbiorów i wydajnym wykorzystaniem usług, realizowanych w oparciu o materiały biblioteczne. Zatem nic dziwnego, że tradycyjne biblioteki, które odziedziczyliśmy po minionych czasach, nie stanowią obecnie wzorców dla rozwoju bibliotek przyszłości.

Powinnością dzisiejszych uniwersytetów jest rozwijanie i promowanie najwyższej jakości badań naukowych i kształcenia oraz budowanie społeczności i kultury akademickiej, w ściślejszej współpracy z szeroko pojętym otoczeniem społeczno-gospodarczym szkoły wyższej. Aby zaspokoić dzisiejsze potrzeby społeczności akademickiej, biblioteka musi odzwierciedlać wartości, misję i cele instytucji, której jest częścią i realizować je na poziomie adekwatnym do oczekiwań swych użytkowników.

Warto podkreślić, że to właśnie rozwój technologii okazał się katalizatorem przeobrażeń dokonujących się w bibliotekach akademickich, w celu realizacji przez nie misji edukacyjnych współczesnych szkół wyższych. Początkowe zmiany ewolucyjne, zachodzące pod wpływem automatyzacji prac i procesów bibliotecznych, w dobie rozwoju najnowszych technologii informacyjnych oraz sieci Web, doprowadziły do przeobrażeń wręcz rewolucyjnych. Niektórzy postrzegają tę rewolucję jako rezultat *konwergencji różnego rodzaju*

*nowości rozwojowych w szkolnictwie wyższym*¹. Podsumowują je jako m.in. pojawienie się nauczania i uczenia się wzmocnionych technologią Web, która odmłodziła zdolności starszych kadr i poprawiła możliwości partycypacji studentów w procesach uczenia się, a także — jako przejście przez biblioteki funkcji edukacyjnych w dziedzinie technologii informacyjnych.

W przestrzeni wirtualnej, przy wykorzystaniu nowoczesnych narzędzi programistycznych możliwe staje się zdalne realizowanie wielu transakcji z bibliotekami, np. zapisy, wypożyczenia, szkolenia, odkrywanie i dostarczanie zasobów (tzw. usługi 2D — *discovery and delivery*). Dzisiejsze katalogi biblioteczne oparte na Web oferują często dostęp do pełnotekstowych zasobów, które obejmują też e-książki, e-czasopisma, pozycje osiągalne poprzez wypożyczenia międzybiblioteczne. W ofercie współczesnych bibliotek znajdują się pełnotekstowe czasopisma elektroniczne, bazy danych, repozytoria instytucjonalne czy też biblioteki cyfrowe. Bogata technologicznie przestrzeń biblioteczna jest niezwykle popularna, umożliwiając studentom pracę w grupach z różnorodnymi mediami i narzędziami, takimi jak np. *Web 2.0*. *W erze cyfrowej biblioteki postrzegają swoją rolę właściwie nie tylko poprzez pryzmat wypożyczenia książek, ale także poprzez dostarczanie dostępu do pełnych tekstów, poradnictwa, instruktażu i konkretnego wsparcia dla swych użytkowników*.²

W tej sytuacji często pojawia się pytanie, czy rzeczywiście potrzebujemy tradycyjnych bibliotek, gdy wszystko staje się cyfrowe? Niektórzy uważają, że powstające biblioteki cyfrowe zastąpią biblioteki istniejące w rzeczywistości, ich budynki, funkcje, kolekcje drukowane, a bibliotekarze — znikną, podczas gdy inni wyrażają opinię, że biblioteki powinny redefiniować i promować role w wielu aspektach swojej aktywności oraz ciągle wzmacniać swe znaczenie.

Biblioteka jako miejsce

Termin *biblioteka jako miejsce* używany jest dość swobodnie, jak gdyby jego znaczenie było jasne i w pełni jednoznaczne. W rzeczywistości jest wiele różnych perspektyw, z których może być przedstawiany. Często określenie to jest używane do odróżnienia budynku biblioteki od biblioteki jako jednostki instytucjonalnej lub postawienia w opozycji do jej cyfrowego *alter ego*. Termin biblioteka jako miejsce wykorzystywany jest też w odniesieniu do: sposobu — w jaki biblioteka realizuje swe cele; funkcji — jakie pełni dla społeczności użytkowników lub miejsca — jakie zajmuje w danej społeczności czy społeczeństwie. Ciekawą koncepcję rozumienia znaczenia biblioteki jako miejsca wprowadziła w swej pracy Gloria Leckie³. Koncepcja ta odnosi się do ludzi afektywnie związanych z danym miejscem poprzez swe doświadczenia, dotyczące tej przestrzeni...

¹ BAZILLION, R.J. Academic libraries in the digital revolution. *Educause Quarterly* 2001, vol. 24, nr 1, s. 52.

² Tamże, s. 53.

³ LECKIE, G.J., HOPKINS, J. The public place of central libraries: findings from Toronto and Vancouver. *Library Quarterly* 2002, vol. 72, nr 3, s. 362–372.

W odniesieniu do bibliotek akademickich, zwłaszcza w ostatniej dekadzie, określenie to zostało wprowadzone dla przewidywania ról, jakie biblioteka akademicka może odegrać w erze cyfrowej, czyli akcentowania miejsca i przestrzeni, które wspierają procesy uczenia się, nauczania i badań. W kontekście przeobrażeń dokonujących się w środowisku bibliotek akademickich pojawiają się ostatnio nowe modele rozwiązań.

Information Commons i Learning Commons

Termin Information Commons pojawił się na przełomie wieków, jako nowy model dostarczania usług w bibliotekach akademickich. Używany on jest równolegle na dwóch poziomach. Jeden poziom ma wskazywać wyłącznie środowisko online, w którym poprzez pojedynczy graficzny interfejs użytkownika może być dostępna największa, możliwa różnorodność usług cyfrowych i które potencjalnie równolegle może być przeszukiwane poprzez pojedynczą wyszukiwarkę, z dowolnej sieciowej stacji roboczej. Na drugim poziomie fraza Information Commons jest używana, aby określić nowy typ fizycznie istniejących udogodnień, zaprojektowanych specjalnie w celu zorganizowania przestrzeni do pracy i dostarczania usług, wokół zintegrowanego środowiska cyfrowego, opisanego powyżej⁴.

Pojawienie się koncepcji *Information Commons* na obu poziomach: wirtualnym i fizycznym postawiło fundamentalne pytanie o to, jak instytucje wyrosłe na tradycji druku przystosować do zarządzania usługami w bardzo złożonym i płynnym środowisku cyfrowym? Rozpoczął się proces, któremu w bibliotekach przyświecała idea integracji funkcji tradycyjnych i tych, opartych na wykorzystaniu technologii.

Obecnie *Information Commons* przedstawia się jako konceptualny model dla świadczenia usług informacyjnych oraz jako nową wersję przestrzeni bibliotecznej, nasyconej technologicznie. Zdania na temat tej koncepcji są bardzo zróżnicowane. Dla niektórych autorów *Information Commons* jest popularną metodą integrowania zasobów technologicznych i informacyjnych, dla innych oznacza po prostu połączenie zasobów technicznych, źródeł informacyjnych i wsparcia personelu. Z jednej strony spotyka się próby określania *Information Commons* nie mianem nowej koncepcji, lecz *nowej kategorii bibliotek*⁵, z drugiej zaś autorzy minimalizują potencjał wcześniejszej definicji, opisując *Information Commons* jako *klaster sieciowych punktów dostępu i powiązanych z nimi urządzeń technologii informacyjnych*⁶.

Wraz ze zmianami, jakim współcześnie podlegają uczelnie, w związku z ich funkcją społeczną — przeobrażeniu podlegają też biblioteki akademickie oraz model dostarczania usług. W tym kontekście *Information Commons* postrzega się jako miejsce, gdzie odpowiednio wyposażony, skoordynowany i rozszerzony zestaw przestrzeni do studiów i pracy

⁴ BEAGLE, D. Conceptualizing an Information Commons. *Journal of Academic Librarianship* 1999, vol. 25, nr 2, s. 82.

⁵ BEAGLE, D. dz. cyt., s. 85.

⁶ BENNET, S. The Information or the Learning Commons: Which Will We Have? *Journal of Academic Librarianship* 2008, vol. 34, nr 3, s. 183–185.

oferuje szeroki wybór opcji, począwszy od miejsc do tradycyjnej indywidualnej i cichej nauki (model akademicki) po wspólne powierzchnie seminaryjno-konferencyjne i pokoje pracy grupowej, umożliwiające głośne dyskusje i swobodną wymianę poglądów (model społeczny). W wielu przypadkach dozwolone jest też jedzenie i picie, a w pobliżu znajdują się automaty do kawy i kanapek. Wszystko to zaprojektowane jest tak, by zachęcać studentów do wymiany poglądów ze swymi rówieśnikami oraz do pracy z wykorzystaniem różnorodnych technologii.

Z kolei innowacje w technologii nauczania i uczenia się wprowadzone w uniwersytetach europejskich, zgodnie z założeniami Procesu Bolońskiego i Deklaracją Lizbońską transformują też zakres i formę usług bibliotek powodując, że model *Information Commons* ewoluje z czasem, przybierając formę tzw. *Learning Commons*. Dzieje się tak przede wszystkim wówczas, gdy biblioteka akademicka stopniowo adaptuje się do zmieniającego się kontekstu społecznego, edukacyjnego i technologicznego, otaczającego procesy nauczania, uczenia się, a także do ewolucji perspektyw edukacyjnych, dotyczących kompetencji informacyjnych.

Powołując się na rolę *Learning Commons* w opozycji do tej, którą pełni *Information Commons*, postrzega się je jako *wcielające w życie misję instytucji i przesuujące swą funkcję ze wspierania uczenia się, co jest charakterystyczne dla Information Commons, do wspierania samokształcenia*⁷. Model *Learning Commons* prezentowany jest jako pożądana ewolucja przestarzałego *Information Commons*, skupionego na usługach wspierających procesy uczenia się, w koncentrujący na uczeniu się — model, określany mianem najbardziej odpowiedniego dla aktualnych trendów w szkolnictwie wyższym, dotyczących kształcenia, jak również — dla ewoluujących potrzeb użytkowników bibliotek akademickich. Fundamentalna różnica między *Information* i *Learning Commons* polega na tym, że pierwszy model wspiera misję instytucji, podczas gdy drugi — wciela ją w życie. Co więcej, wg Scotta Bennetta⁸ pracownicy bibliotek akademickich i działów komputerowych w uczelniach nie są w stanie sami wykreować *Learning Commons*, gdyż obsługują, ale nie formułują misji instytucji akademickiej. Te zadania wypełniają inne jednostki akademickie i to właśnie one muszą wspomóc bibliotekarzy i informatyków w tworzeniu *Learning Commons*.

Elektroniczna przestrzeń biblioteki

O elektronicznej przestrzeni bibliotek możemy mówić, odkąd rozwój technologii przesunął ich kolekcje i usługi w środowisko on-line. Pierwotny model tej przestrzeni można by określić mianem Biblioteki 1.0. Towarzyszył on bibliotekom przez długi okres ich rozwoju i charakteryzował się obecnością bibliotek w Web. Model ten cechował się m.in. prezentowaniem zbiorów drukowanych i elektronicznych poprzez tradycyjne interfejsy OPAC, szerokim wykorzystywaniem poczty elektronicznej do obsługi kwerend/zapytań użytkowników (a list mailingowych — do powiadamiania użytkowników), stosowaniem kontrolowa-

⁷ BENNET, S. dz. cyt., s. 183.

⁸ Tamże.

nych schematów klasyfikacyjnych, użytkowaniem tekstowych materiałów dydaktycznych, itp. W Bibliotece 1.0 prezentowano użytkownikom zbiory, gwarantowano dostęp do katalogów, ale brakowało zjawisk towarzyszących, związanych z interakcją, multimedialnością czy partycypacją.

Wraz z powstaniem Web 2.0 pojawiły się modele usług i systemy, które tworzą przestrzeń elektroniczną biblioteki, charakterystyczną dla modelu Biblioteki 2.0. *Model taki opiera się na czterech podstawowych elementach:*

- (1) jest skoncentrowany na użytkownikach i pozwala im partycypować w tworzeniu treści i usług,*
- (2) zapewnia doświadczenia multimedialne,*
- (3) jest społecznie bogaty i uwzględnia aktywną obecność użytkowników,*
- (4) jest wzajemnie innowacyjny, tzn. umożliwiał bibliotekom nie tylko zmienianie się wraz ze społecznością użytkowników, ale pozwala również użytkownikom na przeobrażanie bibliotek⁹.*

Kolekcja biblioteczna zmienia się — staje się bardziej interaktywna i w pełni dostępna. Przeobrażeniu ulegają też usługi biblioteczne, które zamiast dostarczać kontrolowany dostęp do zbiorów skupiają się bardziej na ułatwianiu transferu informacji i kompetencjach informacyjnych. Charakterystykę przestrzeni elektronicznej takiej biblioteki można podsumować jako zastosowanie interaktywnych, umożliwiających współpracę i multimedialnych technologii Web do świadczenia usług oraz prezentacji i udostępniania kolekcji bibliotecznych. W Bibliotece 2.0 chodzi nie o wyszukiwanie, ale o znajdowanie pożądaných treści; nie o dostęp, ale o dzielenie się. Idea Biblioteki 2.0 reprezentuje ważną zmianę wzorca świadczenia usług bibliotecznych.

Tymczasem wraz z pojawianiem się najnowszych technologii takich, jak: semantyczny Web, informatyka chmurowa, urządzenia mobilne, sfederowane systemy wyszukiwawcze, stosowanych w celu ułatwienia rozwoju organizacji oraz współdzielenia się treściami wygenerowanymi przez użytkowników, w drodze stałej współpracy między użytkownikami, ekspertami i bibliotekarzami — w elektronicznej przestrzeni bibliotek rodzi się koncepcja modelu Biblioteki 3.0, opartej na Web 3.0, który opisuje trzecią generację usług internetowych, określaną wspólnie mianem inteligentnego Webu.

Ogólnie przyjmuje się, że Web 3.0 łączy semantyczny Web, aplikacje Web 2.0 oraz sztuczną inteligencję. Końcowym rezultatem kreowania Biblioteki 3.0 będzie ekspansja biblioteki bez granic, w której kolekcje mogą stawać się łatwo dostępne dla użytkowników, niezależnie od ich fizycznego położenia. Taka biblioteka jest wirtualnym dopełnieniem fizycznej przestrzeni bibliotecznej i może nieprzerwanie pracować w ramach ustalonych usług i kolekcji bibliotecznych. Biblioteka 3.0 jest jeszcze w trakcie rozwoju, ale służby biblioteczne na całym świecie rozwijają metody, aby ją zintegrować ze swoimi usługami poprzez: tagi RDA, metadane i inne sposoby porządkowania semantycznego Webu.

⁹ MANESS, J.A. Library 2.0 theory: Web 2.0 and its implications for libraries. *Webology* 3 [on-line] 2006, nr 2 [dostęp 15.02.2015]. Dostępny w: <http://www.webology.ir/2006/v3n2/a25.html>.

Biblioteka akademicka jako dynamiczny system otwarty

Obecnie biblioteki znajdują się w okresie przejściowym, przyjmując formę bibliotek hybrydowych, łączących w kontekst spójnie działających instytucji, zarówno bibliotekę tradycyjną z jej przestrzenią fizyczną, jak i bibliotekę wirtualną, obejmującą przestrzeń elektroniczną. Biblioteki takie, będące ciągle połączeniem przeszłości (kolekcje drukowane) i współczesności (technologie informacyjne) muszą być postrzegane z nowej perspektywy i poprzez ocenę, czy są w stanie włączyć swój potencjał w tworzenie wartości dodanej, wspierającej misję instytucji akademickiej i podążać z nią ku przyszłości. Stanowiąc hybrydę dwóch modeli: tradycyjnego (fizycznego) i elektronicznego (cyfrowego, wirtualnego), współczesna biblioteka akademicka posiada też znamiona cechujące system, i to dynamicznie rozwijający się system Otwarty.

Teoria systemów, której podstawy filozoficzne oparte są na pracy ojca Etienne Bonnot de Condillac, żyjącego w XVIII w., mówi, że system to zorganizowana całość, złożona z elementów połączonych zbiorem relacji. Pojęcie systemu posiada wiele definicji. Jedna z nich podaje, że [...] *system to spójna całość złożona z elementów połączonych relacjami taka, że zmiana stanu jednego elementu pociąga za sobą zmianę stanu pozostałych. Całości takiej nie można zredukować do sumy części, a łączące je relacje pozwalają na jej wyodrębnienie z otoczenia. W ujęciu cybernetyki i teorii systemów system traktowany jest jako układ mający wyżej opisane cechy, który zmienia swój stan, a więc, w którym dokonuje się pewnych działań (transformacji). Taki system nigdy nie pozostaje w izolacji od otoczenia, z którym połączony jest wejściem i wyjściem systemu. Wejście systemu to układ zasilania systemu w potrzebne do zmiany stanu systemu: energię, materię i informację, wyjście systemu to układ przekazujący otoczeniu poddane transformacji obiekty — np. informacje*¹⁰.

Inna definicja, zaproponowana przez Jerzego Ratajewskiego, określa [...] *system jako całość złożoną z elementów, tzn. ludzi, rzeczy, procesów, relacji wyrażających działania i zależności wewnętrzne i zewnętrzne. Działania i zależności to równocześnie gry prowadzone przez ludzi w systemie. Każdy system czerpie z otoczenia energię, materiały, informacje i przekazuje swoje wytwory: materiały, energię i informacje odpowiednio przetworzone. Mogą to być usługi*¹¹. Ponieważ biblioteka składa się z elementów ludzkich, rzeczowych oraz wzajemnych między nimi relacji — część badaczy określa ją mianem systemu socjo-biotechnicznego, którego zadaniem nie jest tworzenie na wyjściu urządzenia, maszyny czy procesów technicznych, ale ludzi, których potrzeby informacyjne zostały zaspokojone, ludzi zadowolonych i zaspokojonych, ze względu na procesy, które występowały na wejściu do systemu.

¹⁰ JACQUESSON, A. *Automatyzacja bibliotek. Zarys historyczny, strategia, perspektywy*. Warszawa: Wydaw. Uniwersytetu Warszawskiego, 1999, s. 259.

¹¹ RATAJEWSKI, J. *Wprowadzenie do bibliotekoznawstwa, czyli wiedza o bibliotece w różnych dawkach*. Warszawa: SBP, 2002, s. 44.

Holistyczne ujęcie, charakterystyczne dla teorii systemów, doskonale nadaje się do scharakteryzowania modelu hybrydowego współczesnej biblioteki akademickiej, w której obie jej części: fizyczna i elektroniczna koegzystują w ramach jednej instytucji, uzupełniają się wzajemnie i przenikają. Każda z tych przestrzeni ma inną specyfikę i inne możliwości rozwojowe, a jednak łączą je ścisłe relacje tylko wówczas, gdy obie harmonijnie współdziałają ze sobą, reagując wielowymiarowo na bodźce z ich otoczenia, są w stanie stworzyć potencjał, który wesprze realizację celu nadrzędnego — misji i wizji rozwoju szkoły wyższej.

Do wieku XIX głównym celem i funkcją uniwersytetów było przekazywanie wiedzy. W XX i XXI w. uległo to zmianie; obecnie uniwersytety nie tylko przekazują wiedzę, ale ją także generują i przez to stają się centrami badawczymi połączonymi ze swoim otoczeniem. Współcześnie mamy do czynienia z głęboką transformacją myślenia, odnoszącego się do kwestii społecznych, politycznych, ekonomicznych i kulturalnych, które dominowało w minionym okresie. Nowy przełom technologiczny wymaga nowego modelu uniwersytetu i nowej strategii uniwersyteckiej, które będą odzwierciedlać nowoczesne społeczeństwo. A społeczeństwo żąda od uniwersytetów, aby odgrywały aktywną rolę w rozwoju gospodarczym, poprzez wdrażanie wiedzy i generowanie innowacji. Uniwersytet musi być odzwierciedleniem społeczeństwa, w którym funkcjonuje i któremu służy.

Takie były m.in. główne przesłanki i założenia dotyczące Procesu Bolońskiego, który ustanowił wspólną europejską politykę dla szkolnictwa wyższego oraz Deklaracji Lizbońskiej z 2007 r., *wskazującej, że głównym zadaniem europejskich uniwersytetów jest przygotowanie populacji Europejczyków — młodych i starych — do odegrania swojej roli w społeczeństwie wiedzy, w którym rozwój ekonomiczny, społeczny i kulturalny polega na tworzeniu i rozpowszechnianiu wiedzy oraz umiejętności¹².*

Te wszystkie trendy rozwojowe przełożyły się też na rozwój europejskich bibliotek akademickich, które zgodnie z zapisami zawartymi w ww. dokumentach powinny się doposażać sprzętowo, rozwijać i przekształcać w centra wiedzy i zasobów (*learning and resource centres*) lub w centra wiedzy i badań (*learning and research centres*).

Wytyczne dotyczące oczekiwanych zmian objęły też fizyczną przestrzeń bibliotek i pojawiły się w zaleceniach dotyczących np. budownictwa bibliotecznego. Podkreślały, że nowoczesny budynek biblioteczny w wieku XXI powinien działać jak interfejs, poprzez który użytkownicy mogą kontaktować się z innymi ludźmi i oddziaływać z materiałami informacyjnymi. Powinien on dostarczać tzw. architektury interakcji, nadającej głęboki sens miejscu oferującemu wolny dostęp do wszystkich rodzajów informacji. Okazało się, że to misja edukacyjna staje się dziś podstawą projektowania i budowania bibliotek akademickich. Bardzo ważną rolę odgrywa przy tym aranżacja przestrzeni bibliotecznego, która powinna być nasycona technologicznie i interaktywna. Z punktu widzenia pedagogiki bowiem przestrzeń biblioteczna powinna być przedłużeniem sali seminaryjnej, ucieleśniać nową peda-

¹² ZACIOS, A.R., ORTIZ-REPISO, V. Libraries in the Strategic Plan of Spanish Universities. *Journal of Academic Librarianship* 2010, vol. 60, nr 4, s. 353.

gogikę, wraz z możliwością wspólnego i interaktywnego kształcenia się. Obecnie, zwłaszcza w przypadku bibliotek uczelnianych, jako kluczowy element wskazuje się wpływ nowo stworzonej przestrzeni bibliotecznej na motywację, nastawienie i zachowanie się studentów wobec procesu kształcenia.

Warto podkreślić, że podczas gdy gdzie indziej internet ma raczej tendencje do izolowania ludzi, biblioteka, jako fizyczne miejsce, działa wręcz odwrotnie. Zamiast okazać się zagrożeniem dla tradycyjnej koncepcji biblioteki — integracja nowych technologii staje się katalizatorem, który transformuje dzisiaj bibliotekę w poważne centrum intelektualnego życia szkoły wyższej. Biblioteka jest bowiem jedyną scentralizowaną lokalizacją, gdzie nowe technologie informacyjne mogą zostać połączone z tradycyjnymi zasobami wiedzy, w środowisku skupionym na użytkownikach i bogatym w usługi, które dodatkowo wspiera dzisiejsze społeczne i edukacyjne wzorce uczenia się, nauczania i badań. Tak rozumiana biblioteka akademicka tworzy współcześnie w kampusie uczelni *Information Commons* (lub nawet *Learning Commons*), czyli *przestrzeń, gdzie uczenie się jest główną aktywnością, a nacisk kładziony jest na ułatwianie wymiany społecznej, poprzez którą informacja jest transformowana w wiedzę*¹³.

Łatwo zauważyć, że w ujęciu holistycznym biblioteka akademicka, jako system otwarty, adaptuje się do zmieniającego się kontekstu społecznego, edukacyjnego i technologicznego, otaczającego procesy kształcenia, integrując dynamicznie obie swe przestrzenie: fizyczną i elektroniczną w jedną spójną całość.

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu — studium przypadku

Do lat 90. XX w. — Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu (BUWr) stanowiła model biblioteki tradycyjnej. Rozlokowana w trzech osobnych, historycznych budynkach, znajdujących się w różnych punktach miasta, obsługiwała użytkowników bezpośrednio w swoich pomieszczeniach. Zainteresowanych skorzystaniem ze zbiorów ogólnych przyjmowano w budynku przy ul. Szajnochy 7/9 lub 10, zaś osoby pragnące skorzystać ze zbiorów specjalnych — w budynku biblioteki „Na Piasku” (ul. św. Jadwigi 3/4).

Pierwsze zmiany, związane z jej komputeryzacją oraz automatyzacją, rozpoczęły się w połowie lat 90. i doprowadziły do zakupu sprzętu komputerowego, podłączenia budynków do sieci komputerowej oraz zaimplementowania zintegrowanego systemu komputerowego. W BUWr zaczęto komputerowo opracowywać zbiory, powstał katalog komputerowy OPAC (w systemie VTLIS/VIRTUA), oraz rozpoczęto prace związane z budową elektronicznych inwentarzy, katalogów i baz danych, które miały wspomagać pracowników w wykonywaniu ich codziennych obowiązków. Biblioteka zaangażowała się też w zdobywanie pierwszych doświadczeń z zakresu digitalizacji (wykonywano kopie cyfrowe niektórych zbiorów specjalnych lub ich fragmentów, nagrywając je na dyski optyczne typu CD-ROM). Z czasem, na przełomie wieków, biblioteka zaczęła uczestniczyć w różnych

¹³ BEAGLE, D., dz. cyt., s. 88.

przedsięwzięciach projektowych, wykorzystujących sprzęt komputerowy do opracowania cennych zbiorów historycznych.

Jednak dopiero po zmianie dyrekcji BUWr, czyli od roku 2002, zintensyfikowano wykorzystanie nowych technologii. Jasno nakreślono misję i wizję rozwoju biblioteki, wskazując, że rozwija się ona w formie biblioteki hybrydowej, łączącej w kontekst harmonijnie działającej instytucji elementy biblioteki tradycyjnej i elektronicznej. Podkreślono, że w dalszej perspektywie, związanej z przeniesieniem do nowego gmachu, biblioteka pragnie rozwijać się jako centrum edukacji, informacji i kultury, w którym dbałość o dziedzictwo kultury europejskiej łączyć się będzie z wykorzystaniem najnowocześniejszych form realizacji przekazu informacji i wiedzy.

Ponieważ biblioteka mieściła się w trzech osobnych lokalizacjach i posiadała zarówno zbiory ogólne, jak i szczególnie cenne zbiory specjalne, uznano, że warto dołożyć starań, aby wykorzystać technologię do wykreowania bogatej w informacje i usługi przestrzeni elektronicznej biblioteki, która będzie w stanie wirtualnie integrować wszystkie agendy i posłuży do promocji i popularyzacji jej historycznych zbiorów. Prace tego typu BUWr realizuje już od ponad dekady w ramach tzw. innowacyjnych projektów własnych, najczęściej w oparciu o powoływane do tego celu specjalne zespoły zadaniowe.

Działając zgodnie z tymi założeniami w 2003 r. zbudowano nową, funkcjonalną witrynę internetową (www.bu.uni.wroc.pl¹⁴), która pełni funkcję wielofunkcyjnego serwisu informacyjno-usługowego biblioteki, w trzech pełnotekstowych wersjach językowych — polskiej, angielskiej i niemieckiej. Oprócz kompletnych informacji nt. biblioteki i jej zbiorów w witrynie zamieszczono także tzw. pakiet usług on-line, które pozwalały użytkownikom załatwiać zdalnie wiele transakcji z biblioteką (np. zapisy, kwerendy, dezyderaty, pytania do dyżurnego bibliotekarza, zamawianie kopii materiałów bibliotecznych, digitalizację na żądanie, wypożyczenia biblioteczne, usługi związane z płatnościami itp.). W 2004 r. za witrynę tę bibliotece przyznano pierwsze miejsce w kraju wśród bibliotek naukowych i instytutów, natomiast za wdrożenie pakietu usług on-line BUWr została wyróżniona w raporcie rządowym „eGovernment Polska” i przedstawiona jako przykład najlepszych praktyk wśród wszystkich polskich bibliotek.

Z czasem w bibliotece podjęto też nowe inicjatywy: utworzono różne bazy danych (np. *Bibliografia publikacji pracowników UWr*, *Czasopism bibliotek specjalistycznych UWr*, *Gromadzenie*, *Bibliografia piśmiennictwa o UWr*, bazę *GAIK*, *Norm Polskich*, itp.), założone zostało e-Wydawnictwo BUWr, w którym w formie książek elektronicznych na CD-ROM rozpoczęto wydawanie dwóch serii wydawniczych: *e-Biblioteka Historyczna* i *e-Biblioteka Dydaktyczna*. Rozpoczęto też planową digitalizację katalogów kartkowych, wyposażając je w funkcje zdalnego składania zamówień poprzez rewersy elektroniczne i/lub usługę digitalizacji na żądanie (*digitize on demand*). Wszystkie one zostały zainstalowane w witrynie BUWr, ułatwiając dostęp do informacji o zbiorach (zwłaszcza

¹⁴ Odesłanie do strony internetowej przedstawia wersję aktualną w dn. 21.02.2015 r.

specjalnych) i ułatwiając ich zamawianie. Obecnie poprzez stronę internetową biblioteki udostępnianych jest ponad 20 zdigitalizowanych katalogów.

Z czasem, w końcu 2005 r. założono Bibliotekę Cyfrową UWr (BCUWr), której część repozytoryjna w roku 2014 została sklasyfikowana na trzecim miejscu w kategorii polskie repozytoria, przez Spanish National Research Council (CSIC). Od roku 2009 w ramach BCUWr funkcjonuje e-Czytelnia, która (z komputerów w sieci LAN biblioteki) gwarantuje użytkownikom dostęp do najbardziej poszukiwanych i poczytnych książek. Z kolei w 2014 r. z inicjatywy biblioteki zostało uruchomione Repozytorium UWr, które prezentuje dorobek pracowników i doktorantów uczelni.

Ponadto, biblioteka realizuje dużą ilość projektów: krajowych, międzynarodowych, unijnych. Najczęściej dotyczą one opracowania i zabezpieczenia poprzez digitalizację (i mikrofilmowanie — w przypadku gazet na kwaśnym papierze) zbiorów specjalnych. W bibliotece powołany został Oddział Naukowej Dokumentacji Dziedzictwa Kulturowego, który funkcjonuje w oparciu o pozyskane granty. W efekcie realizacji projektów udało się nie tylko opracować i zabezpieczyć znaczną ilość zbiorów specjalnych, lecz także stworzyć portal tematyczny Dziedzictwo Kulturowe w Badaniach BUWr, w którym w sposób zintegrowany prezentowane są efekty poszczególnych projektów.

Realizowane licznie projekty pozwoliły też bibliotece pozyskać cenny sprzęt optoelektroniczny (skanery, aparaty cyfrowe itp.) oraz komputerowy (macierze dyskowe, serwery, stacje robocze itp.). Dzięki temu BUWr dysponuje w chwili obecnej jedną z lepiej wyposażonych pracowni digitalizacji w kraju, co w połączeniu z zespołem bardzo dobrych specjalistów w dziedzinie digitalizacji — stwarza jej możliwość partycypacji w nowych, innowacyjnych przedsięwzięciach i projektach. Przykładem może tu być przystąpienie BUWr w 2013 r. do Centrum Kompetencji ds. Digitalizacji — IMPACT (IMPACT — Centre of Competence) i udział w charakterze podwykonawcy, w badaniach narzędzi programistycznych do digitalizacji w międzynarodowym projekcie „Succeed” — w ramach 7. programu ramowego. Za efekty tych prac i wdrożenie ich rezultatów do swojego systemu pracy biblioteka została wyróżniona nagrodą.

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu stworzyła elektroniczną przestrzeń, która wirtualnie integruje jej zasoby i usługi. Obejmuje ona systemy i narzędzia z pogranicza rozwiązań charakteryzujących model Biblioteki 1.0 oraz Biblioteki 2.0. Użytkownicy mogą realizować zdalnie wiele usług biblioteczno-informacyjnych oraz komunikować się z personelem biblioteki (także przy użyciu niektórych narzędzi Web 2.0), korzystać w niej z pełnej informacji o zbiorach (OPAC i katalogi zdigitalizowane gwarantują informację o ponad 90% zbiorów bibliotecznych) oraz z bogatych zasobów informacyjnych, w tym przede wszystkim pełnotekstowych wersji unikatowych zbiorów specjalnych, które BUWr udostępnia poprzez BCUWr i portal Dziedzictwo Kulturowe.

Zgromadzony tam materiał prezentowany jest za pomocą narzędzi o rozbudowanych funkcjonalnościach (wybieranie fragmentu obiektu cyfrowego, jego powiększanie, obracanie

itp.) i stanowi wartość dodaną (*added value*), która nie tylko uatrakcyjniła prezentację, ale umożliwia także zdalne prowadzenie badań na unikatowych kolekcjach specjalnych. Po- przez swą witrynę biblioteka udostępnia też wiele zasobów elektronicznych (e-czasopi- sma, e-książki, bibliograficzne i pełnotekstowe bazy danych) oraz narzędzi pomocniczych (np. multiwyszukiwarka), które wspierają procesy dydaktyczne i badawcze na uczelni.

Jednak biblioteka obecnie nie ma dobrze wyposażonej i zagospodarowanej przestrzeni fizycznej. Pomimo ukończenia budowy nowego gmachu biblioteki przy ul. F. Joliot-Curie 12, nie można jeszcze korzystać z jego funkcjonalności, gdyż nie jest w pełni wyposażony. Dopiero uruchomienie biblioteki w nowym budynku może dostarczać użytkownikom tzw. architektury interakcji, nadającej głębszy sens miejscu oferującemu wolny dostęp do wszystkich rodzajów informacji i stworzyć w nim przestrzeń biblioteczną na miarę wieku XXI, tj. w pełni nasyconą technologicznie i interaktywną, przygotowaną do różnych form pracy (cicha praca w czytelnich lub kabinach pracy indywidualnej oraz praca zespołowa w pokojach pracy grupowej), wspólnego spędzania wolnego czasu i wypoczynku.

W chwili obecnej Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, która w zdecydowanie więk- szym zakresie rozwinęła i rozbudowała swoją przestrzeń elektroniczną niż fizyczną (za- aranżowaną w historycznych budynkach), integruje obie te przestrzenie w ramach jednego systemu otwartego, który stara się dynamicznie dostosowywać do zmieniających się potrzeb współczesnego środowiska akademickiego oraz wspierania wartości, misji i celów uczelni.

Bibliografia:

1. BARD, J., DALE, P. Building literacy: The relationship between academic literacy, emerging pedagogy and library design. W: *Libraries create future: Building on cultural heritage — World Library and In- formation Congress 75th IFLA Central Conference and Council*, Milan, Italy [on-line]. 2009 [dostęp 8.02.2015]. Dostępny w: <http://conference.ifla.org/past-wlic/2009/94-beard-en.pdf>.
2. BAZILLION, R.J. Academic libraries in the digital revolution. *Educause Quarterly* 2001, vol. 24, nr 1, s. 51–55.
3. BEAGLE, D. Conceptualizing an Information Commons. *Journal of Academic Librarianship* 1999, vol. 25, nr 2, s. 82–89.
4. JACQUESSON, A. *Automatyzacja bibliotek. Zarys historyczny, strategia, perspektywy*. Warszawa: wydawca, 1999.
5. LECKIE, G.J., HOPKINS, J. The public place of central libraries: findings from Toronto and Vancouver. *Library Quarterly* 2002, vol. 72, nr 3, s. 362–372.
6. MANESS, J. A., Library 2.0 theory: Web 2.0 and its implications for libraries. *Webology* 3 [on-line] 2006, nr 2 [dostęp 10.02.2015]. Dostępny w: <http://www.webology.ir/2006/v3n2/a25.html>.
7. RATAJEWSKI, J. *Wprowadzenie do bibliotekoznawstwa, czyli wiedza o bibliotece w różnych dawkach*. Warszawa: wydawca, 2002.
8. ZACIOS, A.R., ORTIZ-REPISO, V. Libraries in the Strategic Plan of Spanish Universities. *Journal of Academic Librarianship* 2010, vol. 60, nr 4, s. 352–360.

Piotrowicz, G. Współczesna biblioteka akademicka w ujęciu systemowym, integrującym jej przestrzeń fizyczną i elektroniczną. *Biuletyn EBIB* [on-line] 2015, nr 1 (155), Elektroniczna przestrzeń kultury i bibliotek. [Dostęp 20.03.2015]. Dostępny w: <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/321>. ISSN 1507-7187.